

Et »erkjendtlighedstegn«

af Charlotte Boje Hilligsø Andersen

Thy er rig på fredede fortidsminder, og fredningen af de enkelte gravhøje og voldsteder rummer mange historier. Sidst i 1800-tallet og i begyndelsen af 1900-tallet uddelte Nationalmuseet præmier til ejerne for frivilligt at indgå i fredning af fortidsminder på deres jord. Udover diplomer skænkedes i nogle tilfælde også bægre og drikkehorn af sølv som såkaldte erkendtlighedstegn. I forbindelse med fredning af Sjørring Volde i 1885 modtog ejeren et drikkehorn af sølv, og i 1914 skænkedes et sølvbæger til en gårdejer ved Hurup.

I Danmark er der rundt regnet 30.000 fredede fortidsminder. Fredningerne er foretaget gennem mere end 200 år med det formål at beskytte fortidsminderne mod sløjfning, overpløjning og andre indgreb – og at bevare dem til glæde for de kommende generationer. I 1800- og begyndelsen af 1900-tallet forhandlede der om fredning af hvert enkelt fortidsminde, men i 1937 blev det vedtaget ved lov, at alle synlige fortidsminder var fredet, og at ejeren ikke fik økonomisk kompensation derfor. Overtrædelse af fredningen ville få et retsligt efterspil. Senere tilføjelser til lovgivningen har medført en 2 meter beskyttelseszone omkring fortidsminderne, hvor der ikke må foretages jordbehandling og lignende. Dertil kommer en paragraf i naturbeskyttelsesloven, som omhandler en 100 m zone omkring fortidsminderne, hvor man ikke uden tilladelse må lave forandringer af arealet ved byggeri, tilplantning og lignende.

For at holde øje med fortidsminderne har der med årtiers mellemrum været gennemført landsdækkende berejsninger. De første organiserede fortidsminderregistreringer blev sat i gang i 1873, og der gik næsten 60 år, inden man havde været over hele landet. Senest har Kulturstyrelsen i perioden 2008 til 2012 ført tilsyn med alle fredede fortidsminder. Feltarbejdet er foretaget af medarbejdere på 10

arkæologiske museer i landet, heriblandt Museet for Thy og Vester Hanherred, der i perioden har besøgt de ca. 2200 fredede fortidsminder i Thy, på Mors og i Salling. Hermed er der på landsplan skabt et overblik, og der følges op på eventuelle overtrædelser af den gældende lovgivning.

Belønning af frivillig fredning

Fortidsminder, der ved de første berejsninger i 1800-tallet forekom truede eller havde særlig national betydning, blev udpeget til fredning. I nogle tilfælde købte Nationalmuseet fortidsmindet af ejeren, så det kunne tages ud af drift, i andre blev der indgået frivillige aftaler om beskyttelse af arealet. Den indgåede aftale om fredning fik retsvirkning ved tinglysning af en deklaration på ejendommen. Fredningen betød, at underskriver og alle efterfølgende ejere og brugere af ejendommen var forpligtet til at værne om fortidsminderne, »således at de ingensinde beskadiges ved gravning, pløjning, bortførsel eller tilførsel af sten eller på nogen anden måde. Græsning og lyngslet forbeholdes. Beplantning må ikke finde sted.«¹

For at markere anlæggenes fredningsstatus blev der fra 1886-1937 opsat fredningssten af granit på 3409 fortidsminder, hvor der var

indgået frivillig fredningsaftale. Stenene er i de fleste tilfælde bevaret og kan kendes på de indhuggede bogstaver FM (Fredede Mindesmærker) under en krone. Da loven om generel fredning blev vedtaget i 1937, ophørte man med at sætte fredningssten, men det har ingen betydning for fortidsmindernes fredningsstatus.

De mange frivillige fredninger er udtryk for en stadig stigende forståelse for fortidsminderne og en generel øget historisk bevidsthed i den sidste del af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet.

I perioden 1870-1937 uddelte Direktionen for de Antikvariske Mindesmærkers Bevaring erkendtligheder til lodsejere, der frivilligt gik med til fredning. Ordningen var målrettet bondestanden, da man skønnede at godsejerne havde så store bedrifter, at tabet var forholdsvis beskedent. Derudover var fortidsminder på al præstegårdsjord ved et cirkulære blevet fredet, da der var tale om offentlig ejendom.

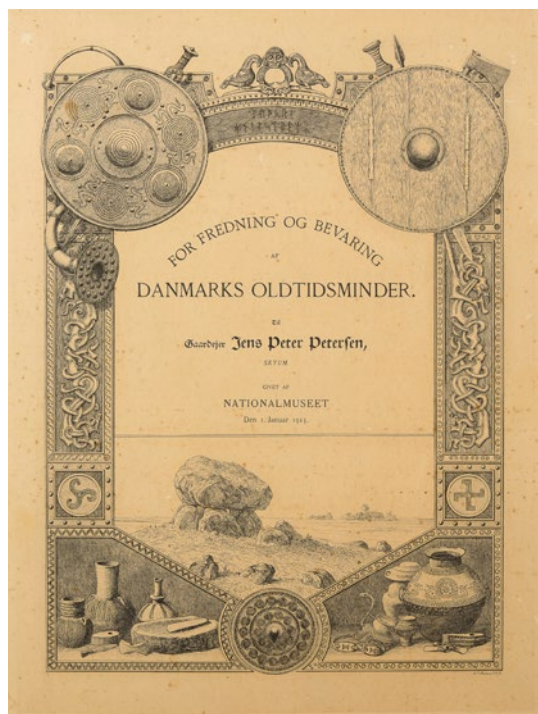
Erkendtlighederne var en påskønnelse af indsatsen og skulle samtidig virke som motivation for andre. Der uddeltes enten diplomer, pengegaver, bøger eller et sølvbæger. Mest hædrende var et sølvbæger med inskription; i perioden 1870-1937 uddeltes ca. ét bæger om året. Til sammenligning med dette blev mere end 2000 diplomer udstedt.

Diplom for bevaring af oldtidsminder

Diplomerne til ejere, der frivilligt indgik i en fredning, er fremstillet på karton og med tegninger af A. P. Madsen, 1883. Der er en fortrykt tekst med plads til lodsejerens navn og dato. Teksten omgives af en ramme udsmykket med motiver fra den danske oldtid. Der er ranker med dyreslyng, et svastika og en triskele, lidt runeindskrift, Odins to ravne, skjold og bælteplade, en lur samt sværd, spyd

og økse. Under teksten en stendysse med en kirke og en gård i baggrunden. Nederst på diplommet er tegnet opstillinger af oldtidsfund, bl.a. lerkar, stenøkser, skubbekværn og en halsring. Hele oldtiden er således repræsenteret og kaster glans over handlingen.

Museet råder over et af disse diplomer. Det bærer teksten: »For fredning og bevaring af Danmarks Oldtidsminder til Gårdejer Jens Peter Petersen, Skyum, givet af Nationalmuseet den 1. januar 1913.« Gravhøjen blev allerede berejst i 1877 af C. Engelhardt, som benævnte højen »Storehøj«, hvilket også er højens navn i dag, hvor den kan ses fra Skyumvej i den sydlige del af Skyum sogn. I 1912 beskrev Aage Brusendorff fra Nationalmuseet højen som anelig og velbevaret men med en fordybning i toppen. Det var i forbindelse med dette besøg, at der blev indgået aftale med



Diplom udstedt i 1913 til gårdejer Jens Peter Petersen i Skyum for fredning af en gravhøj.



Storhøj i Skyum, fredet i 1912.

gårdejer Jens Peter Petersen, der ved nytår kunne modtage sit diplom. Samme år blev der sat en fredningssten på højen.

Drikkehorn og bægre

I særlige tilfælde skænkede man et sølvbæger eller et drikkehorn som markering af fredningen. Disse blev fremstillet af sølvsmedeværkstedet P. Hertz, som på den tid havde en stor produktion af museumskopier og genstande i oldnordisk stil. De ældste erkendtlighedstegn var udført i tydelig historicistisk stil med klare nordiske referencer, og man var ikke karrig med anvendelsen af dyreslyng og figurer. Dette ændredes i 1892, hvor Nationalmuseet fik ny direktør med ansvar for mindesmærkernes bevaring. Sophus Müller kunne ikke lide den oldnordiske stil, der var udviklet i anden halvdel af 1800-tallet for at give landet en national stilart, som adskilte sig fra udlandet. Han fandt dyrefigurerne fæle og den sammenblandede stil med træk fra flere perioder primitiv og overlæst.

I stedet foretrak Müller nøjagtige kopier af genstande i Nationalmuseets samlinger, og herefter gik man over til at uddele kopier af fodbægre fra romersk jernalder i stedet. Dette er forklaringen på, at de to i artiklen omtalte erkendtlighedstegn har så forskellige udtryk.

Drikkehorn med nordiske referencer

I et skab på Kulturstyrelsens kontor i København står et drikkehorn af sølv, der har forbindelse til Thy.

Hornet er udsmykket med båndslang, inspireret af vikingetidens ornamentik men med et tydeligt historicistisk udtryk. Indgraverede dragehoveder og –kroppe slynger sig om hinanden og danner fletværk, som omgiver felter med gengivelse af de tre nordiske guder Thor, Heimdal og formentlig Vidar. Hornet støttes fortil af en fod bestående af to slyngede dragekroppe med hoveder og åbne munde med spilende tunger. Bagtil er en

mindre fod uden udsmykning. På låget står en kvindelig kriger med skjold og spyd.

Drikkehorn af denne type fik stor udbredelse som hædersgaver sidst i 1800-tallet og udspringer af en romantisk tilgang til historien. Drikkehornet refererer til de drikkeskikke, der bl.a. omtales i sagaerne, og som guldhornene er udtryk for. Stilen og motiverne henviser tydeligt til den nordiske mytologi, en motivkreds, der blev flittigt brugt i den nationalromantiske periode. Med udsmykningen betones det nordiske, og samtidig anvendes figurerne på en måde, som knytter sig til klassiske helteideal.

Drikkehornet er fremstillet i 1884 hos den kendte sølvsmed P. Hertz i København. Dette fremgår af et stempel på hornet, ligesom der er stempler for byen København og gardein Simon Groth, som var garant for sølvets lødighed. Det blev ved en auktion erhvervet af Fortidsmindekontoret, og derfor er det i dag i Kulturstyrelsens eje.

En indskrift på hornet beretter: »Til Johannes Conrad Nyboe fra Directionen for de nationale Mindesmærkes Bevaring 1885« og er altså en erkendtlighed for fredning af Sjørring Volde.

Forud for dette var der gennem flere år arbejdet med mulighederne for at frede voldstedet. I 1859 ytrede købmand Griishauge i Thisted i et brev til direktøren for Oldnordisk Museum, C. J. Thomsen, sin bekymring for, at voldene blev pløjet og besået, så de for hvert år svandt mere og mere bort. Han foreslog, at staten købte eller eksproprierede området. Det anså inspektøren for De Antikvariske Mindesmærkes Bevaring, J. J. A. Worsaae, imidlertid ikke for muligt. Dyrkningen af voldene fortsatte, og Sjørring Sø vest for voldstedet blev udtørret.

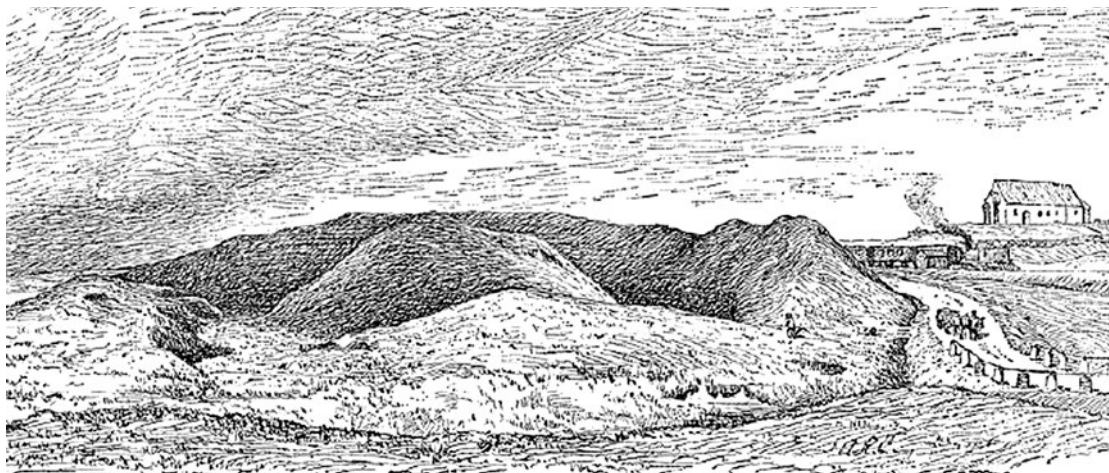
I 1880 kom der en ny henvendelse om sagen. Denne gang var det sognepræst Madelung, der var bekymret for, om det projekterede

jernbaneanlæg ville ødelægge voldstedet, da banen skulle løbe tæt øst om voldene. Niels Chr. Pedersen Vig, der ejede gæstgivergården Brogaard og voldstedet, havde derimod erfaret, at Sjørring Volde var et yndet udflugtsmål, og derfor havde han ønske om at beplante og indhegne området og tage mod betaling fra besøgende. De modstridende interesser betød, at der ikke blev forhandlet en fredning på plads ved den lejlighed.

I 1885 havde Brogaard og voldstedet fået ny ejer, Johannes Nyboe, og han var indstillet på en fredning, der blev deklareret den 8. september samme år. Fredningen gjaldt hele voldanlægget, som Nyboe forpligtede sig til



Drikkehorn af sølv, skænket til Johannes Nyboe i forbindelse med fredningen af Sjørring Volde i 1885. Foto Jørgen Frandsen, Kulturstyrelsen.



Tegning af Sjørring Volde efter Thybanens anlæggelse. Volden blev skånet i forbindelse med jernbanearbejdet. Bemærk Sjørring Kirke, der stod uden tårn indtil 1929. Landevejen øst om voldstedet var i århundreder hovedfærdselsåre gennem Thy (tegning ved A. Riis Carstensen 1884).

»for bestandigt« at lade ligge urørt, dog fik han lov til græsning og en klausul om, at der på midterbanken kunne bygges en træpavillon med trappe. Der blev aldrig bygget pavillon, men mange folkemøder og gymnastikstævner har som bekendt siden fundet sted på Sjørring Volde.

Nyboe modtog sølvdrrikkehornet som en erkendtlighed for indsatsen, og bl.a. i Berlingske Tidende blev han rost for – uden vederlag – at bringe et stort offer med fredningen. Desuden sendte Nationalmuseet en palmedekoration til Nyboes begravelse i 1908.

Sjørring Volde forblev i privat eje indtil 1970, hvor staten købte arealet, der i dag hører under Naturstyrelsen.

Sølvbæger skænket i 1914

I 1914 var inspektør Hans Kjær fra Nationalmuseet på berejsning ved fortidsminderne, og han kom forbi Refs i Hurup sogn. På Dalgaards marker lå dengang som nu to gravhøje. Den ene, Grønhøj, beskriver Kjær som velbevaret og smuk, mens den der i anden,

Brunhøj, »for meget lang tid siden« var gravet et hul i toppen.

Kjær indgik i forhandlinger med gårdejer P. Baun, der i september samme år indvilgede i fredning af de to høje. Fredningen blev tinglyst, men først i 1923 opstilledes de karakteristiske fredningssten på højene. Fredningen markeredes med et diplom, som ikke er bevaret, og et sølvbæger, der stadig er i familiens eje, nemlig hos gårdejerens barnebarn Chr. Baun i Hurup.

Bægeret er en kopi af et drikkebæger fra romersk jernalder. Det er udsmykket med stregornamentik og indpunslede cirkler. Om foden er følgende indskrift: »Fra Nationalmuseet til gårdejer P. Baun og hustru Johanne Baun Dalgaard«. Nederst på foden står årtallet 1914. Under bunden ses et stempel med tre tårne, der er Københavns mærke, og tallet 14 for det år, bægeret er fremstillet. I midten et stempel for sølvmedeværkstedet P. Hertz, og kronen derover markerer, at firmaet siden 1906 har været kongelig hofjuveler. Endelig er et stempel med bogstaverne CFH guardemærke for Chr. F. Heise som garanti for



Sølvbægeret, der i 1914 blev skænket til gårdejer P. Baun og hustru som erkendtlighed for frivillig fredning af to gravhøje på gårdens jord. I privat eje. Foto: Museet for Thy og Vester Hanherred.



Under bægerets bund viser stemplerne, hvor og hvornår bægeret er fremstillet. Foto: Museet for Thy og Vester Hanherred.

metallets kvalitet. Bægeret er et smukt eksempel på det ændrede udtryk, erkendtlighedstegnene fik efter 1892.

Afslutningsvis skal det nævnes, at Museet for Thy og Vester Hanherred er meget interesseret i at kende til eventuelle andre bægre, horn eller kander uddelt som erkendtlighedstegn for fredning af fortidsminder i Thy. Er

man ejer af et sådant, vil vi gerne fotografere det.

Charlotte Boje Hilligsø Andersen
Født 1969. Middelalderarkæolog. Museumsinspektør ved Museet for Thy og Vester Hanherred.

Litteratur

Knud Gregersen: Fra bondegård til gæstgivergård. *Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred* 1995, s. 119-128.
Chr. Larsen: Johannes Nyboe. *Historisk Årbog for Thisted Amt* 1938, s. 100-106.
Ingrid Nielsen (red.): *Bevar din arv. 1937 – Danmarks fortidsminder – 1987*. København 1987.

Klaus Ebbesen: *Fortidsminderegistrering i Danmark*. København 1985.

Note

1 Uddrag af fredningsdeklaration, Ebbesen 1985, s. 119.